

lanımına dikkat çekerek Osmânîyye'yi Zeydiyye ve Râfîzîlik'in karşısında ve Ehl-i sünnet'le yakın anlamlı diye anmıştır (*Te'vîlû muhtelifi'l-hadîs*, s. 59). Fazla kullanılmadığı ve ayrı bir fırka niteliği taşımadığı için makâlât türü eserlere de yansımaya terim IV. (X.) yüzyıldan itibaren terkedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, VII, 286, 409; Câhiz, *el-'Osmânîyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, tür.yer.; İbn Kuteybe, *Te'vîlû muhtelifi'l-hadîs* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 59; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 112; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 101, 111; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdühâmid), II, 361-362; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 123; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 209-211; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, I, 149, 235; II, 64, 138, 414; III, 57; IV, 78; VI, 316; Sabri Hizmetli, "Kitâbü'l-Osmânîyye'ye Göre Câhiz'in İmâmet Anlayışı", *AÜİFD*, XXVI (1983), s. 681-716; Patrica Crone, "Uthmâniyya", *EI²* (İng.), X, 952-954.

İLYAS ÜZÜM

el-OSMÂNİYYE

(العثمانية)

Câhiz'in

(ö. 255/869)

H. Ebû Bekir'in Hz. Ali'den üstün olduğuna ve Şîa'nın imâmet konusundaki görüşlerinin eleştirisine dair eseri.

Başında yer alan "Osmânîler'in görüşü ve tutumu", sonunda da "Osmânîler'in cevapları" ve "Osmânîler'in beyanları" anlamındaki ifadeler dolayısıyla eser kaynaklarda *Kitâbü'l-'Osmânîyye*, *er-Risâletü'l-'Osmânîyye* yahut kısaca *el-'Osmânîyye* ismiyle anılmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 210). Dönemin büyük ilim ve kültür adamı Câhiz'in kelâm ve edebiyat konuları yanında siyasî meselelere de yakınlık duyduğu ve iyi ilişkiler içinde bulunduğu Abbâsî yönetimini muhaliflerine karşı savunan eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bunlardan biri olan *el-'Osmânîyye*'de telif tarihiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte hayatının sonuna doğru Şîiler'e karşı olumlu bir tutum sergileyen, hatta sekizinci imam Ali er-Rızâ'yı kendisine veliaht tayin eden Me'mûn'un ölümünden (218/833) sonra ve Câhiz'e bu konuda reddiye yazan Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin vefatından (240/854) önce yazılmış olmalıdır.

el-'Osmânîyye'de belli bir konu tasnifine yer verilmemiştir. İlk kısımlarda ara başlık niteliğinde birkaç "fasıl" yer almış, daha sonra konular genellikle Osmânîler'-le Şîiler'in karşılıklı görüşleri şeklinde vaze-

dilmiştir. Kitabın muhtevası Hz. Ebû Bekir'in üstünlüğünü ortaya koyan faziletleri, Şîa'nın bu faziletlere yönelik itirazları, bu itirazlara verilen cevaplar, ayrıca Şîa'nın Hz. Ali'nin üstünlüğü için gösterdiği deliller ve bunlar hakkında Osmânîler'in değerlendirmeleri biçiminde düzenlenmiştir. Eserin başında, müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Osmânîler'in Hz. Ebû Bekir'i İslâm toplumunun en üstün siması olarak gördüğü, bundan dolayı Resûlullah'tan sonra ona biat edildiği, onun faziletlerinden birinin Müslümanlığı ilk kabul eden kişi olmasından kaynaklandığı belirtilir. Ardından Şîa'nın Hz. Ali'nin çocuk yaşta müslüman olduğu, dolayısıyla onun daha faziletli sayılması gerektiği yolundaki görüşleri aktarılır ve yetişkinlik çağında İslâmîyet'i benimsemenin çocukluk döneminde benimsemekten daha önemli kabul edilmesi gerektiği vurgulanır. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in Resûl-i Ekrem'le birlikte katıldığı savaşlardaki tavrı ve bazı kişilerin onun aracılığıyla müslüman oluşu gibi hususlara değinilir. Şîa'nın, Hz. Ali'nin üstünlüğünü temellendirmek için Resûlullah'ın hicret esnasında evinden ayrıldığında onu yatağında yatırmasını delil olarak öne sürdüğü aktarılır; buna karşılık Osmânîler'in Hz. Ebû Bekir'in hicrette bizzat Resûl-i Ekrem'le birlikte olduğu, bunun daha büyük bir fazilet sayıldığı belirtilir. Ayrıca Bedir ve Uhud gibi savaşlarda Hz. Ali'nin büyük yararlılıklar gösterdiği vurgulanırken Ebû Bekir'in dirayetli, temkinli duruşu övülür. İlim açısından Hz. Ali'nin daha üstün olduğu şeklindeki Şîi iddiasına yer verilen eserde Hz. Ebû Bekir'in gerek Peygamber'in ölümünün ardından gerekse başta irtidad hareketleri olmak üzere sonraki olaylarda sergilediği tavrı bakımından ilmen de Hz. Ali'den üstün sayılması gerektiği zikredilir. Şîa'nın zühed bakımından Hz. Ali'nin üstünlüğü görüşüne karşılık Hz. Ebû Bekir'in kamu yararına daha çok harcamalarda bulunduğu, daha çok köle âzat ettiği, hakkında daha çok âyet indiği, dolayısıyla onun bu alanda da Hz. Ali'den üstün olduğu belirtilir. Ayrıca Şîa'nın Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu ileri sürdüğü âyetlerin başka nüzûl sebeplerinin bulunduğu dair bilgiler aktarılır. Hz. Ebû Bekir'in "Siddîk" lakabıyla anılması, hac emîri olarak görevlendirilmesi, Resûlullah'ın ölüm hastalığı sırasında namaz kıldırmak üzere onu görevlendirme gibi hususlar, ardından Şîa'nın başta Gadîr-i Hum olmak üzere Peygamber'in kendisi hakkında söylediği iddia edilen rivayetler, ayrıca onların Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine ilişkin değerlendirmeleri ele alınır.

Eser Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bazı tasarrufları, gerçekleştirdikleri fetihler, Hz. Ali'nin ilk üç halifeyle ilişkisi ve çocuklarına onların isimlerini vermesi gibi hususlarla sona erer.

Müslüman çoğunluğunun Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra ortaya koyduğu siyasî tavrı temellendiren, daha sonra Şîiler tarafından ileri sürülen iddiaları eleştiren *el-'Osmânîyye* gerek ortaya koyduğu malzeme gerekse derin tahlil ve istidlalleriyle önem arzeder. Bu yönüyle eser, sadece imâmet konusunu tartışan bir çalışma olmayıp rivayetlerin sağlıklı biçimde yorumlandığı, tarihî olayların sosyokültürel faktörlerle değerlendirildiği bir sosyal tarih niteliği taşır. Müellif her ne kadar imâmet için "en üstün olma" şartında Şîiler'le aynı prensipte birleşmişse de imâmetin nasla belirlenmediğini ve imamın mâsum olması diye bir şartın bulunmadığını kanıtlamıştır. Eser, Köprülü Kütüphanesi'ndeki tam nüsha ile (nr. 815) British Museum'da seçmelerin bulunduğu nüsha (nr. 1129) karşılaştırılarak Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından neşredilmiştir (Kahire 1374/1955). Charles Pellat, Câhiz'in çalışmalarını ele aldığı kitabında eserin Fransızca bir özetini yayımlamıştır (İngilizce'si için bk. Pellat, s. 72-82).

el-'Osmânîyye'ye bazı reddiyeler yazılmıştır. Bunların ilki, müellif henüz hayatta iken Ebû Ca'fer el-İskâfî tarafından kaleme alınan ve *Nağzü'l-'Osmânîyye*, *er-Red 'ale'l-'Osmânîyye* ve *Münâkazâtü'l-'Osmânîyye* gibi adlarla anılan eser olup tamamı günümüze kadar gelmemiştir. Eserin İbn Ebû'l-Hadîd tarafından aktarılan bazı bölümlerini (*Şerhu Nehci'l-belâğa*, XIII, 215-295) Abdüsselâm Muhammed Hârûn *el-'Osmânîyye* neşrinin sonuna almıştır (s. 281-343). Diğer bir red diye Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs'un *Binâ'ü'l-makâletü'l-Fâtmiyye fi nağzi'r-Risâleti'l-'Osmânîyye*'sidir (nşr. Ali Adnânî el-Gureyfi, Beyrut 1411/1991). Zamanımıza ulaşmayan diğer bazı reddiyeler de şunlardır: Ebû Muhammed Sebîf b. Muhammed el-Askerî, *Nağzü'l-'Osmânîyye*; Muzaffer b. Muhammed b. Ahmed el-Belhî *Nağzü'l-'Osmânîyye*; Ebû'l-Ahvas el-Misrî, *er-Red 'ale'l-'Osmânîyye*; Hasan b. Mûsâ en-Nehâî *Nağzü'l-'Osmânîyye* (reddiyeler hakkında bk. Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs, neşreden giriş, s. 43-46).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-'Osmânîyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, tür.yer., ayrıca bk. neşreden giriş, s. 8; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdühâmid), III, 253-254; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*

(Tecdüddü), s. 210; Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs, *Binâ'ü'l-makâletü'l-Fâtmiyye fi nakzi'r-Risâleti'l-Osmâniyye* (nşr. Ali Adnânî el-Gureyfi), Beyrut 1411/1991, neşreden giriş, s. 43-46; Ch. Pellat, *The Life and Works of Jahiz* (trc. D. M. Hawke), London 1969, s. 10-11, 72-82; A. H. Mathias Zahniser, "Insights from the Uthmaniyya of al-Jahiz into the Religious Policy of al-Ma'mun", *MW*, LIX (1979), s. 8-17; a.m.f., "Source Criticism in the 'Uthmaniyya of al-Jahiz", a.e., LXX/2 (1980), s. 134-141; Sabri Hızmetli, "Kitâbü'l-Osmâniyye'ye Göre Câhiz'in İmâmet Anlayışı", *ÂCİFD*, XXVI (1983), s. 681-716; Asma Afsaruddin, "The *Binâ' al-Maqâlah* of Jamâl al-Dîn Ahmad Ibn Tâwûs and Its Place within the *Mathâlib Genre*", *JSS*, XLI/1 (1996), s. 75-97; Patricia Crone, "Uthmaniyya", *EP* (İng.), X, 954.

İLYAS ÜZÜM

OSMANLI ARŞİVİ

(bk. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ).

OSMANLI MÜELLİFLERİ

Bursalı Mehmed Tâhîr'in
(ö. 1925)

1691 Osmanlı müellifini ihtiva eden
biyobibliyografik eseri

(bk. BURSALI MEHMED TÂHİR).

OSMANLI TÂRİH ve EDEBİYAT MECMUASI

1918-1920 yıllarında

Ali Emîrî Efendi tarafından yayımlanan
aylık dergi.

31 Mart 1334 (1918) – 30 Eylül 1336 (1920) tarihleri arasında otuz bir sayı çıkmış ve 956 sayfalık bir koleksiyon oluşturmuştur. Derginin imtiyaz sahibi ve yöneticisi Ali Emîrî Efendi, idarehanesi Ali Emîrî'nin kurduğu Fatih Millet Kütüphanesi'ydi. Neşredilen yazıların büyük bir kısmı Ali Emîrî'ye ait olup çoğu imzasızdır. Ona ait olmayan metinlerin bazıları da yazma eserlerden çıkarıp neşrettiği manzumelerdir.

Derginin yayımlanma sebebi ve yayın esasları ilk sayıda Ali Emîrî tarafından belirtilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin ne tarihi ne edebiyat tarihi ne de Osmanlı ve Türk dilinin bir sözlüğü yazılabilmektedir. Ali Emîrî Efendi'nin bildiridiğine göre Maarif Nezâreti, bir Osmanlı tarihiyle bir Osmanlı edebiyatı tarihinin nasıl yazılabileceği konusunda kendisine fikirlerini sormuş, o da cevap vermiştir. Konudan haberdar olan *Vakit* ve *Tanin* gazeteleri Ali Emîrî için takdîrîkâr ifadelerde bulunurken Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey Ye-

ni *Mecmu'a*'da (sy. 22 [1918], s. 427-428), memlekette tarih anlayışı henüz Ortaçağ seviyesinde iken millî tarih hakkında çok eksik bir eser bile yazılamayacağını ileri sürmüştür. Ali Emîrî *Vakit* ve *İkdam* gazetelerinde Mehmed Fuad Bey'e cevap vermiştir. Daha sonra gerek bu cevapları neşretmek gerekse tarihî, edebî, fennî meseleler hakkında ilgili komisyonların faydalanacağı yayınlar yapmak için *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* adıyla bir dergi çıkarmaya karar vermiştir.

Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nda yer alan metinlerin yaklaşık üçte biri Osmanlı hânedanı mensuplarının şiirlerinden ibarettir. Bunlardan bazıları II. Murad (Murâdî), Fâtih Sultan Mehmed (Avnî), II. Bayezid (Adlî), Kanûnî Sultan Süleyman (Muhibbî), I. Ahmed (Bahtî), III. Mustafa (Cihangir), III. Ahmed (Ahmed) ve II. Mahmud (Adlî) gibi padişahlara, bazıları Bayezid (Şâhî) gibi şehzadelere, büyük bir kısmı da Âdile Sultan'a aittir. Dergi kadın şairlere dönemindeki bütün dergilerden daha çok yer ayırmıştır. Anî, Ayşe (Uyvarlı), Emetullah Sıdkı, Ferîde (Kastamonulu, Baharzâde) Frnât, Habîbe (Hersekli Ali Paşa'nın kızı), Hatice, Hubbî, İffet, Leylâ, Mihrî, Sırrî, Şeref, Tefvika Nesib ve Zeyneb hanımlar dergide şiiri bulunan kadın şairlerden bazılarıdır.

Ali Emîrî Efendi gibi Diyarbakir doğumlu şairlerin (meselâ Said Paşa, Nusretî, Kâmî, Lebîb-i Âmidî, Süleyman Nazif, Fâik Âlî) manzumelerine de yer verilen dergi bir nazîre mecmuasına benzemektedir. Bir şair padişahın, Fuzûlî, Nâilî-i Kadîm, Nedîm, Şeyh Galib, Nâmık Kemal, Muallim Nâci gibi eski şairlerin veya Reşid Âkîf Paşa, Adanalı Ziyâ, Fâik Mehmed Memduh Paşa gibi o sıralarda divan edebiyatı geleneğini devam ettiren şairler için nazîreler yahut Ali Emîrî'nin yazdığı manzumelerden sonra ona yazılmış nazîreler sıralanmaktadır. Dergide Cemal Nâbedîd, Yaşar Şâdî, Dârüşşafaka edebiyat öğretmeni Muhyiddin Raif (Yengin) gibi o sırada şiirleriyle epey şöhret bulmuş isimler yanında şiire yeni başlayan Muhyî, Kayserili Mevlîşeyhizâde Mehmed Şemseddin, Girtili İsmâil Nazmî Efendi, Vefa Sultanîsi öğrencilerinden Ra'dî (Kemal Edip Kürkçüoğlu), Hukî, Seyfî ve Mahmud Muzaffer gibi nazîre geleneğine teşvik edilen gençler de bulunmaktadır. Ali Emîrî'nin bu gelenekçi tavrı Ömer Seyfeddin tarafından "tahmişçilik", Fuad Köprülü tarafından "nazîrecilik" diye adlandırılıp artık ölmüş bulunan divan edebiyatı geleneğinin ortak alanı olarak değerlendirilmiştir (Polat, *Külliyâtına Girmemiş Yazılarıyla Ömer*

Seyfeddin, s. 135-136). Dönemindeki vezin tartışmalarına doğrudan katılmasa da *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* aruz taraftarı dergilerdendir ve yayımlanan şiirlerin tamamına yakını aruzladır. Dergiye girebilen bazı saz şiiri örnekleri de "vezni benân üzre" nitelemesiyle verilmiştir (meselâ bk. sy. 7, 30 Eylül 1334, s. 140).

Dergide Ali Emîrî Efendi'nin bıkıp usanmadan dile getirdiği bir iddia, Mehmed Fuad Bey'in Köprülüzâde değil Kibelezâde sülâlesine mensup olduğudur. Ayrıca gerek Ali Emîrî Efendi gerekse çevresinde yer alan diğer yazarlar her sayıda Fuad Bey'in eserlerini tenkit etmişlerdir. Köprülü'nün Şehabeddin Süleyman'la birlikte imza attığı, fakat pek de rolünün bulunmadığı kendi ifadesiyle sabit olan (Köprülü, sy. 44 [1918], s. 347; *DİA*, XXVIII, 482) *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyyâtı* sadece Köprülü'nün eseri sayılarak bazı yanlışlar uzun uzadıya sıralanmıştır. Köprülü'nün yine Şehabeddin Süleyman'la beraber yayımladığı *Ma'lûmât-ı Edebiyye* de sadece Köprülü'ye aitmiş gibi tenkide uğramış, konuların çoğunun *Le sens de l'art* ve *L'introduction à l'esthétique* adlı kitaplardan kötü biçimde tercüme edildiği ileri sürülmüştür ("Mektup", sy. 10, 31 Kânunuevvel 1334, s. 179-183). Yine Mehmed Fuad Bey'in *Selîm-i Sâlis* ve *Napolyon* adlı çevirileri için de aynı şeyler söylenmiş-

Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nın 30 Haziran 1334 (1918) tarihli 4. sayısının kapağı

